

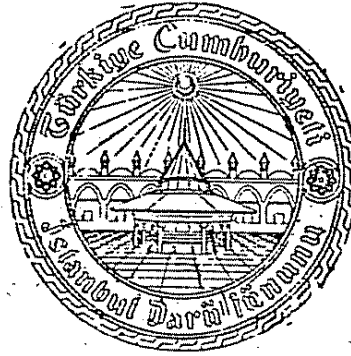
Beşinci sene

On dokuzuncu Sayı

DARÜLFÜNUN
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

TARİHÎ, İCTİMAÎ, DİNÎ, FELSEFÎ

MART - 1931

İSTANBUL
CUMHURİYET MATBAASI
1931

Tahtacılar

Dinî ve Sırrî hayat

Ayine hazırlık

Yukarıda Alevilerin (Sohbet) namı altında yaptıkları topluluğun çerçevesini çizmeğe ve bunun mümeyyiz evsafını göstermeğe çalıştık. Bundan anlaşıldığına göre:

Sohbet haftada bir veya iki, bazı yerlerde lüzum görüldüğü zaman yapılır.

Talipleri ve yeni yetişenleri terbiye ve küçüklere Aleviliği sevdirmek maksadını güder.

Bunun tertip ve nizamı muayyen değildir ve burada nim resmî mahiyette olan merasim yapılır. Bu merasime muhipler de iştirak edebilirler.

Bu merasimin başlıcası Gülbenk, Nefes, Dem, Saz, Sema'dır.

Sohbetin akşamları yapılan rakı sohbetinden tutunuz ocaklılardan birinin ziyareti münasebetile tertip edilen şekline varınca muhtelif nevileri vardır. Bunların en yukseği ve resmisi ocaklıların ziyaretinde yapılan sohbetdir ki bazen bu sohbet esnasında bir kısım erkân ve vezâif de ifa edilir ki bu şekilden itibaren artık resmî bir ayin karşısındayız. Buna Aleviler Dernek veya Cemiyet derler.

Bu kelime mutat olan ve mutlak surette âyin denilen merasimi ifa eder.

Bu merasim şu sebeplerden dolayı yapılır :

1 — Kurbanları ve Bayramları, Alevilerce mübarek günleri tes'it için,

2 — Bir ocaklının ziyareti, veya meserreti mucip bir hâdisenin çıkması dolayısıyla,

Bu iki sebepten dolayı yapılan Ayin mutat şekilde icra edilir.

3 — İkrar vermek ve Nasip almak için.

Bu sefer mutat ayin ile beraber İkrar merasimi yapılır. Bu merasim Eş tutunma merasimi ile beraber yapılan ikrardan başkadır. İleride izahat verilecektir.

Bu üç sebepten dolayı yapılan ve umumiyetle dernek denilen merasime bazı yerlerde küçük Ayin denilir, bundan daha yüksek ve mühim olan Cem Ayinine de büyük Ayin denilir. Netekim bazı yerlerde buna mutlak surette Cem veya Erkân denilmektedir.

Cem Ayininin mutlak surette Ayin dediğimiz derneklerden farklı denebilir ki (Deynekten Geçme) merasiminden ibarettir.

Her iki Ayinin usul ve merasimi birdir. Yalnız Cemde kardeşlik, itirafî zünup, ve görülme merasimi fazladır.

— Cem ayini şu üç sebepten dolayı yapılır:

1 — Alevî olan her ferdin yılda bir kere mutlaka görülmesi şarttır. Bunun için senede bir defa ne behasına olursa olsun Cem yapmak ve tanrı vekili pirin yamacına geçip kabirde, mahşerde olacak sorgu süallerle sorulmak ve bütün günahlardan yıkanmak zaruridir.

2 — Her talibin bir müşahip tutması Aleviliğin ilk erkânıdır. Sahip ve müşahip merasimi yalnız Cem ayininde icra edilir, bu sebeple de cem kuruur.

3 — Bir talip düşkün olur veya diğer birisile küsülü olursa bunların ölmeden evvel ölüp Pir divanında hesap vermeleri ve tarik altından geçerek yola gitmeleri erkândır. Bunun için de icabında Cem açılır.

Bu üç sebepten dolayı yapılan Cem ayinleri de birbirinden ayrı merasimi ihtiva eder.

Şu halde cem ve dernek namı altında şu Ayinleri görüyoruz:

1 — Mutlak surette yapılan dernek. Bu, umumî çerçevesile ayindir.

2 — İkrar merasimi. Bu, dernek namı verilen Ayinin başlangıcında ikrar vermek, Nasip almak için mevzu merasimi ihtiva eder.

3 — Mutlak surette cem ayini. Bu, dernek dediğimiz ayin ile beraber, deyneklenme (pençelenme, tarik altından geçme, erkândan geçme) ve görülme merasiminden ibarettir.

4 — Eş tutunma merasimi. Bu, Cem Ayininin tamamile ifasından fazla olarak erenler görülmeye başlayacağı zaman evvelâ eşlere merasimi mahsusa ile kardeşlik ayinini icra etmektedir.

5 — Düşkünler ve küsülüler münasebetile yapılan Ayin. Bu, Cem ayininin tamamile ifasını ve fazla olarak düşküne zünubunu itiraf ettirerek cürmünü temizletmek ve ya küsülülerin hakkını hak etmek merasimini ihtiva eder. Düşkün ayini büyük düşkünler için yapılır. Yoksa cem ayinlerinin hepsinde suçunu ortaya atmak, hakkını hak etmek, sorgu süale çekilmek ve görülmek merasimi yapılır.

Alevî zümreleri arasında ayinlerin şekli ve nizamı arasındaki ufak tefek farklar bertaraf edilince dinî ayinlerin esaslı olarak şu beş şekli vardır: Bunlar bazan birbirleriyle birleştirilir. Netekim düşkünler ve küsülüler ekseriyetle senede bir defa mecburî olarak yapılan Cem esnasında görülür. Bazen bunlar kurban münasebetile yapılan derneğe ilâve e-

dilir ve kurbanlarda yalnız dernek yapıldığı halde bu sefer Cem yapılır. Bazı yerlerde ise ikrar merasimi eş tutulmadan, müsahipsiz olarak yapılmaz. Bu takdirde ikrar merasimi sahip müsahip merasimi ile beraber yapılır.

Burada ayinin bu beş şeklini ayrı ayrı göreceğiz ve bunlar birleştiği zaman ne suretle birleştiğini de anlayacağız. Ancak bundan evvel Ayine girmek için tâlîpte lâzım olan evsaf ve şeraiti anlamak ve Sohbet hakkında yaptığımız gibi Dernek ile Cemin mücmel olarak mümeyyiz evsafını görmek lâzımdır.

Şu ifibarla diyebiliriz ki umumî bakışla Dernek:

Muayyen nizam ve eşkâl altında yol âdap ve hizmetlerinin vazife sahipleri ve talipler tarafından ifası için ocaklıların riyaseti altında yapılan topluluktur.

Cem ise: derneklerde ifa edilen erkân ile beraber erenler divanında dede tarafından taliplerin görülmesi için yapılan merasimdir.

Görülüyor ki sohbet, Dernek ve Cem, ihtiva ettikleri merasim ve eşkâl ile birbirlerinden tamamile ayrılmaktadırlar.

Lâkin bu kadar değil. Bunlara girecek olan talipler ve muhipler arasında dereceler bulunması da bu üç meydanı birbirinden vazih hatlarla ayırmaktadır.

Talipler arasındaki dereceler şunlardır:

1 — Alevî ailesine mensup olmak.

2 — Bir rehberin eteğini tutmuş olmak. Bu iki şart veya derece talibe Sohbetlere iştirak hakkını verir.

3 — Mürşide ikrar vermiş olmak, Ağzı kara olanlar derneğe giremezler.

4 — Dünya evine girmiş olmak.

Bu iki şart Derneğe iştirak hakkını verir.

5 — Yirmi yaşını ikmal etmiş olmak. Bazı yerlerde bu şart ikrar için de lâzımdır. Alevilere göre bir adam yirmisine girmeden bir mal satsa yirmisine varınca geri alabilir. Bir talip yaşı yirmi olmadan müsahip olsa erkân değildir. Zira dünya mülkü sahib olmadıkça ahiret mülkü de sahih olmaz.

6 — Sahip, müsahip olmak, (eş tutunmak: kardeşlik ve Noker olmak) bacağı açık olanlar ceme giremezler.

Bu iki şart diğerlerini de ihtiva eder ve bunlar Ceme girmek hakkını verir.

Derneğe ve Ceme girmek hakkını haiz olanlar birdenbire içeri alınmazlar.

1 - Mühip olmak, 2 - Yola girmek, talip olmak, 3 - İçeri girmek, 4 - halkaya oturmak, 5 - Sema'etmek, 6 - posta oturmak, erenlerden olmak. Bunlar bir takım derecelerdir ki bu dereceleri ihraz etmek için sırasile bir takım hizmetlerde bulunmak lâzımdır.

Mürşit ikrarı alınmış ve nasip verilmiş olan bir talibe sırasile şu hizmetleri gördürür:

1 — Dışarıda gözcü veya bekçi eder. Rizasile kaç sene beklerse.

2 — Bekçi hizmetini gördükten sonra mürşit onu Edekçi eder. Bu hizmet görülürken içeri alınır.

3 — Seyyit Ferraş olur. Süpürgeci olduğu zaman halkaya oturmak hakkını haiz olur.

4 — Selmanı pâk hizmetini alır, ibrikçi olur.

5 — Sofracı olur, Kamber hizmetini alır.

6 — Çırağçı olur. Cabiri ensari gibi.

7 — Saka olur.

8 — Zâkir olur.

9 — Kurbanı olur, İbrahim gibi.

10 — Gözcü olur, İsrafil gibi.

11 — Peyk olur, Cebrail gibi.

12 — Sema etmeye lâayık olur. Bu hizmete vâsıl olana gediğince post verilir. Bir talibin bu hizmetlere uğramadan geçip posta oturması erkân değildir. (1)

(1) Bektaşilerde bekçi yerine bevvap, edekçi yerine hadimi meydan, kurbanı yerine hallak = berber, Peyk yerine pervane gibi farklar vardır. Tahtacılar da pervane başka hizmet ifade eder. Bektaşilerdeki on iki post ve on iki hizmet şunlardır.

12 Post

- 1 Baba postu: Horasan postu.
Hacı Bektaş Hünkâr.
- 2 Aşçı postu: Seyit Ali Sultan.
- 3 Etmekçi postu: Bâlm Sultan.
- 4 Nasip postu: Kaygusuz Sultan.
- 5 Atacı postu: Kanber Ali.
- 6 Meydanı postu: Sarı İsmail.
- 7 Türbedar postu: Kara donlu can babu.
- 8 Kilerci postu: Şahkulu Sultan.
- 9 Kahveci postu: Haem Sultan.
- 10 Kurbanı postu: İbrahim Halil p.
- 11 Ayakçı postu: Abdal Musa Sultan.
- 12 Mihmandar postu: Hızır nebi.

12 Hizmet

- 1 Tarikatçı: İmamı Hasan.
- 2 Ferraş meydan: İmamı Hüseyin.
- 3 Hallak: Mehmet Hanefi.
- 4 Zakir: Abdüssamet bin Ali.
- 5 Sofracı: Abdüvahit bin Ali.
- 6 İbrikçi: Selmanı Farisi.
- 7 Sakı meydan: Tayyip ibni Ali.
- 8 Hadimi meydan: Abdülmün.
- 9 Gözcü: Abdülkerim ibni Ali.
- 10 Pervane: Abdullah bin Ali.
- 11 Çırağçı: Hadi Ekber bin Ali.
- 12 Bevvap: Abdülcefil bin Ali.

Talip kendisine hizmet yakıştıramıyacak bir zat ise bu hizmetleri üçer gün görür, bu suretle yediği lokma halâl olur. Talip Alevî ailesinden bilhassa ocaklılardan olduğu takdirde bu dereceleri pek kolay tayyetmesi tabiidir.

Bu hizmetleri Dedeler yolun inceliğini göstermek için ileri sürdükleri halde icraatta bunlara riayet edildiği yoktur.

Bunlardan maada her Alevinin ağzında dört Kapıda kırk makamdan bahis vardır. Bir kişi bu dört kapıdan otuz dokuz makama uğrayıp kırkıncıya ayak basarsa hakka vâsıl olur.

Dört kapıdan biri Şeriattir. Bunda on makam vardır. Kuran, Namaz, Zekât, ve saire...

İkinci kapı tarikattir, bunda da on makam vardır. Rehber, müshâhip tutmak, mürit olmak, hizmet etmek ve saire...

Üçüncü kapı Marifettir. Bunda da on makam vardır. Edep, kendini bilmek, dili perhiz etmek ve saire...

Dördüncü kapı Hakikattir. Bunda da on makam vardır: Türap olmak, zarafet, müşahede ve ilâahirihî...

Burada tafsile lüzum olmayan bu tabiratin amelî sahada hiç bir rolü yoktur. Bunlar yalnız fantazi kabilinden söylenmektedir.

Bu seyri sülûk Alevilerde on iki imama ve âli abaya mühabbetle kendi kendine hâsıl olur.

Topluluklara, tabiri mahsusile üç meydana girebilecek olanların haiz olması zarurî olan şu yukarıdaki evsaftan maada Derneğe ve Ceme girmek için evvelden riayet edilecek usuller ve yapılacak bir takım hazırlıklar vardır.

Derneğe girecek olanlar erkek veya kadın elbisesinin yeniliğine, müntazam ve temiz olmasına dikkat ederler. Bilhassa kadınlar ayine mahsus geyim geyinirler.

Bu geyim, Alevî zümrelerinden her birinin eskiden mensup oldukları oymakların göçebelik halindeki kıyafetlerini ve an'anelerini göstermek itibarile dikkatimizi celbetmektedir.

Cem ayinine ve resmî derneklere girecek olan kadınların geyim şekli şöyledir:

Yedi sekiz arşın dokuma veya basmadan gayet geniş yapılmış uçkurlu, torbalı, paçaları bağlı don veya şalvar ki buna bazı yerlerde Holta derler.

Bunun üstüne beyaz bezden, dizlere kadar uzun, geniş kollu gömlek.

Bunun üstüne mintan gibi bele kadar entari, bunun üstüne yelek.

Bunun üstüne futa bağlanır. Futa belden bağlanır ve önlük demektir.

Futanın üstüne kement bağlanır. Kement üç dört parmak genişliğinde bel kayışı gibi sureti mahsusada dokunmuş bir kat kuşaktır.

Bazı yerlerde erkeklerde kement yoktur. Fakat ekseri zümrelerde erkekler evvelâ kement bağlarlar.

Bazı yerlerde kadınlar kement yerine şal kuşak bağlanırlar.

Kadınlarda bu izah ettiğim geyim şekli umumî değildir. Türkmen kadınları, üç peşli entari giyerler. Bazı yerlerde gömlek hilâlidir, üç etekli entarinin kenarları işlemelidir, bunun üstüne ceket giyilir. Ceket önü açık yelek demektir, ki buna sulta ve fermale de derler. Fermelenin altına Camadan geyilen yerler de vardır. Camadan önleri birbiri üzerine kapanacak derâce uzun fakat iliksiz fermeledir ki Tahtacılar bunun yerine ipilde dedikleri Rumeli libadesi gibi bir kısa hırka giyerler Ayağına torbalı don şalvar, üstüne futa, üstüne kemer ve lâhürü şal.

Beline şal saranlar Tahtacılar da olduğu gibi veref sararlar ve bir ucunu yandan sarkıtırlar.

Tahtacılar da Hazreti Fatma anamızdan kalma keten denilen bir nevi çene bağı vardır ki bu izdivacın ikinci günü bağlanır, bir daha hayatta çözülmez. Yalnız cem ayininde çözülür. Buna bazı yerlerde Neçek derler.

Keza üç etekli entarinin kanatları dışarda daima kalkık olduğu halde içeride koyverilmiş olacaktır. Buraya Alelâde geyim ile ve mahalle entarisile gelinemez.

Umumiyetle Alevî kadınları başlarında gerek çene sargısı ve tomakayı ve gerek ahınlarını sıktıkları bağı ve zinet altınlarını ve gerek yüz açık olmak üzere başlarını kâmilen sardıkları yırtma ve şırvatayı çıkarırlar.

Başlarında bir terlik ve mahalli âdetlere göre etrafı eski paralarla süslenmiş bir takke veya hotoz veya zopine kalır. Saçların ekseri akşamı zülf ve kâkülle açıktadır. Örgülü olan pelikler her halde çözülecek ve omuzları üzerinden göğsü üzerine iki taraftan dağınık olarak sarkıtılmış olacaktır.

Çünkü Cem ayinine girmiş olanlar ölmeden evvel ölmüş oldukları için mahşer gününde tanrı huzurunda nasıl ise Tanrı vekili olan pir divanında da öyle olacaktır. Bazı yerde kadınlar başlarında bir baş örtüsü bulundururlar. Bu takdirde baş örtüsü çözülecek ve uçları iki tarafa sarkık bulunacaktır. Tahtacı kadınlarında kırmızılı yeşilli kalınca bir bez olan bu baş sargısının uçları süs mahiyetinde arkaya sarkıktır. Ayinde Sema' başlayacağı zaman bunlar da ve ayaktaki çoraplar da çıkacaktır.

Esasen Ayine başlarken baş sargıları entari ve ceketler çıkarılır, eğer ayakta çorap kalmış ise Sema' oyununa kalkarken onlar da baştaki terlik ile beraber çıkarılır.

Ayin gecesi yaklaşıncı saçlar kınalanacaktır. Bunların kullandıkları kına siyah kınadır. Çünkü siyah hem matem alâmetidir, hem de kırmızı kınayı Sünniler kullandıkları için onlara benzememek lâzımdır.

Erkekler bilâkis saçlarını kâmilten örteceklerdir. Enseden bile saçları görünmeyecektir, şaldan veya kuşaktan sarık ile kafa sarılacaktır. Çünkü burada çalm olamaz. Her kes erenler divanında müsavi ve mütevazi olacaktır.

Erkeklerin ayine mahsus elbisesi yoktur, bu hususta erenler mahalli âdetlere tâbidirler. Yalnız Dede bazı zümrelerde Ayine üç etekli entari ile gelir.

Bu hazırlıklardan maada kurban kesecek olan, o gün kurbanını (ekseriya horos olarak) hazırlar. Hayırlısı alınmış rakısını (yani dua okuyarak şişeye doldurulmuş olan rakısını) şişeye doldurur meydan evine gönderir veya giderken götürülecektir.

Kadın erkek yıkanır, yani el ve ayak ve yüz temizlenir.

Birbirlerine geçmiş hakları varsa, hak sahipleri birbirini arar. İşlemiş olduğu bir günah varsa bunu yıkatmak için kurban ve para gibi şeyleri hazırlar. Tahtacılar da Nevruz günü ve Muharrem'in on ikinci günü Ayin için tertibat sabâhtan başlar. Gündüzleri, erkân başlamadan görülecek hesaplar ve halledilecek meseleler için vaziyet alınır. Küsülû olanlar bir birine; gel bugün ölmeden evvel öldüm hesabımızı bunda verelim. Pir divanına varalım, yolumuza gidelim derler. Eğer bir küsülünün darıltığı kişi uzak yerde ise onu gidip bulacak, eşğine niyaz edecek, helâllaşacak, hakkını hak edecek ve eğer beraber gelmezse yalnız olarak her halde akşama kadar erkâna yetişecektir. Aksi takdirde görülmeyeceği için büyük bir felâket ve mahrumiyet içindedir. Çünkü görülmeyen bir talip bütün cemiyet hukukundan ve insani muamelelerden mahrumdur. Ceme alınmayan bir erkek veya kadın bazan evinden ve çocuklarından uzak kalır. Gündüzleri bu hazırlıklar yapılırken akşam da yaklaşmış olur ve gece karanlığı ortalığı basınca vazife sahipleri hazırlık görmeğe başlarlar.

Derneğin yapılacağı gün erenlerce malûm olduğu halde hizmet yerini bulsun diye Pervane veya Haberci erenleri bir gün evvel davet eder.

Topluluk büyük bir evin geniş bir odasında yapılır.

Alevilerde Ayin icra edilecek yer gizli olduğu için Sema'hane şeklinde devran için yapılmış müstakil mahaller yoktur.

Ekseri yerlerde dede evi dahilinde eşya ve zahire vaz'ına mahsus imiş gibi büyücek bir oda yapılmıştır. Bunun yanında da misafirler için küçük odalar vardır. Meydan açılacak olan odanın diğer odalardan farkı büyük oluşu ve duvarda bir raf veya hücre bulunuşudur. Çerağ uyan-dırılacak olan Şamdan ve Dedenin sazı ve eğer hususî hücre yoksa Erkân

deyneği o rafa konulur. Bir köyde böyle bir raf bulunan oda gördünüz mü o odanın meydan açılacak yer olduğuna hükmedebilirsiniz.

Tahtacılar da dede evine kapıdan girince tahminen on beş on altı metre uzunluğunda ve sekiz metreden fazla genişlikte zemini tahta döşeli bir salon vardır. Salonun sağında solunda dede odası ve misafir odaları vardır. Evin üst katı da aynı şekildedir. Köyde ayin yapmak icap ettiği zaman bundan münasip yerleri yoktur. Bu gibi yerler ayin gecesinden evvel hazırlanır ve temizlenir. Lâkin bu hazırlık erkân olarak yapılmış değildir. Çünkü bu vazifeler ayin içinde erkân olarak yapılacaktır.

Akşam olunca meydan evinde topluluk başlar. Çiftler eşleriyle, érenler bacılarıyla birer ikişer gelirler, dede kapının karşısındaki mevkiinde veya köşededir, uzaktan yakından talipler kâmilin gelinceye kadar meydan açılmaz ve Sohbet yapılır.

Bazı yerlerde meydan evine ilk önce çerağcı gelir, ve kendi kendine Çerağ gülbankini okur, ve bu hususa dair diğer merasimi ifa ederek çerağı uyarır. Meydan evi ocaklı dairesinde olduğu için dede meydan ışığını görünce derhal gelir. Ve mevkiine geçer, arkadan ayini cem érenleri gelmeye başlarlar.

Talipler, érenler ve ocaklılar meydan evine girerken bir takım merasime riayet ederler. Bu merasim erkeklerde ve kadınlarda biraz farklıdır.

Kadınlara meydan evine geldikleri zaman içeri girmeden evvel kapı eşiği önünde dururlar, burada evvelâ bir dua okur, duada devam etmekle beraber elini eşiğe sürer ve parmaklarıyla dudaklarını örter gibi elini ağzına getirir. Bu suretle tanrı evinin kapı eşiğini öpmüş olur.

Erkekler de böyle, yalnız onlar kapı eşiğine sürdükten sonra ellerini ağzına değil, sakallarına getirir ve sakalını sıvazlarlar. Bundan maksat sakalını pir divanı, kâbetullaha süpürge ettiğini arz etməktir.

İçeri girerken ekseriya sahip müshâhip, Noker ve kardeşlik beraberdirler. Kapıdan içeri girince meydanın ortasına kadar ilerler ve ayakta pir yamacında dara durur.

Dede (Aşkola) der.

Talip iki adım ilerler ve dedeye nazır olmak üzere -dede tanrı vekili olduğu için onu kendine kıble ittihaz edencesine önünde- secdeye varır. Bu secde selâm manasını ifade eder, dede selâmı elini göğsüne koyarak alır, ve: "Hu eyvallah, akşamlar hayrola. Hayırlar fethola, şerler def ola. Hak érenler himmeti hazır ola, on iki imam katarından ayırmaya. . . ."

Tarzında dua eder. Talip secdeden kalkınca oturur. Erkekler bu esna-

da üzerinde saat köstek, ağızlık gibi ziynetli şeyler bazı yerlerde tütün tabakası da dahil olmak üzere dünya mataı varsa çıkarır, ve kollarını tersine abdest (Caferi abdesti gibi) alır gibi elbisesinin üzerinden sıvazlarlar. Bununla masivadan el yumuş ve dedenin divanına üryan püryan gelmiş olurlar. Bundan sonra tekrar secde ederler ki asıl secde budur. bu tanrı vekili Piri tazim ve takdisi ifade eder. Dede buna karşı talibi (hoş geldiniz, hayırlarla geldiniz.) gibi sözlerle tatyip eder, bazı yerlerde birinci secdeden sonra dedenin ettiği dua ikinciden sonra edilir ve talip bu esnada dedenin halini ve hatta dedenin yanında oturan erenlerin hallerini sorar onlardan da aynı veçhile cevap alır.

Bunu müteakip üçüncü olarak secdeye varır, bu secde dede huzurundan ayrılırken yapılan niyazı ifade eder, bu suretle meydana giren talip artık geçip sırada oturabilir, oturunca yanındakilerle niyazlaşır.

Bazı yerde talip erkek olsun kadın olsun dedenin önüne gelince dedenin iki omuzuna ve belinin iki yanına yüzünü sürer ve iki dizi arasında secdeye kapanır. sonra diğer erenlerle otururken müaneka eder gibi baş omuzla verdikten sonra diz öper ve sıraya geçer.

Alevî dedeleri ile bu bahsle görüşürken ekseriyetle bunların ifade ettikleri mana ve esrarı konuşurduk. Bu sebeple muhtelif yerlerde muhtelif merasim şekilleri tespit edilmiş oldu.

Bu esrar izah edilirken yukarıda meydana girilirken yapıldığını gösterdiğimiz üç secde dört oldu. Çünkü meydan, tanrı evi (Kâbe) remzidir. Oradan miraca çıkılır. Sahibi mirac oraya izinsiz çıkamadı, onun için dara durulur. Hazreti Muhammet Dört kat göğe çıktı, her birine selâm verdi. Birincide Âdemi buldu, bu sırrı vücuttur. İkincide İsayı buldu, bu sırrı ruhtur. Üçüncüde Yusüfü buldu, bu sırrı cemaldır. Dördüncüde İbrahimi buldu. bu sırrı meleialâdır. Ondan sonra didara vâsıl oldu; talip de bu dört selâmdan sonra halkaya geçebilir. Talibin erenlere hal hatır sorması müminlerin kalplerini tavaf remzidir, her makama çıkmak için şükür edilir, secde budur. Nereye secde edersen Allah oradadır...

Diğer bir zatin izahına göre dara durmak dört türlüdür.

Birincisi darı Mensurdur ki Mensur dara asılır gibi Pir yamacında durmak ve elini sallandırıp ayaklarını birbiri yanına götürmek ve bu suretle berdar olmaktır. Meydan evine girince Pir yamacında ilk defa ayakta durmak bunu ifade eder.

İkincisi darı Nesimî dir ki dedeye secde etmek suretile selâm verdikten sonra duğrulup oturduğu vakit Nesimi gibi postumu yüzdürdüm demektir. Üçüncüsü darı Fazlıdır ki Hazreti Fazlı yüz üstüne bıçağa bıraktılar. Bu üç türlü ölümle öldüm ve tanrı evine, mahşer meydanına Pirlerimin

ölümüle geldim demektir. Bir mümin sıtkile bu üç dara durursa bu üç darın Piri o mümine şefa'at eder. İşte bunun için meydana girilirken bu üç dara durulur.

Dördüncüsü darı Fatmedir ki İkrar verecek olanlar ve Cemde görülecek -erkân altından geçecek- olanların durduğu dardır. Bu darın piri İmamı Hüseyindir. Bu hususta da şu menkabe nakledilmiştir:

Bir gün İmamı Hasan ve İmamı Hüseyin ikisi dururken Sultanı enbiya efendimiz bunlardan bir su istedi. İmamı Hüseyin çabuk idi, davranınca mübarek sol ayağının parmağını taşa vurdu ve parmağı kanadı. Efendimize su verirken hayâ ettiğinden naşi yamacında sağ ayağını sol ayağının üstüne koydu. Bundan dolayı müminlere erenler divanında ayağını birbiri üzerine koyup dara durmak İmamı Hüseyinden kaldı.

Burada maksat izah değildir. Alevilerin an'ane ve telâkkilerini göstermektir. Yalnız şunu kayda mecburum ki dört selâm izahı Babailere ve Çelebi koluna, Tahtacı ve Çepnilere asla uymaz, dört selâm Bektaşilerde Babağan Kolundadır.

Talipler, Erenler bu merasime riayet ederek meydan evine gelmişlerdir. Dede kapının karşısında, iki köşenin müntasif noktasında tahtında oturmaktadır. Bazı yerlerde dede için hususî taht yoktur, dede meydanın sağ karşısında post üzerinde oturur. Dedenin sol tarafında sıra ile halkada saz çalan erenler, ki bunlara Babailerde Babalar derler ve bunlarda zâkirler, saz çalanlardan ayrı değildir; bazı yerlerde dedenin sol tarafında kalan köşeyi kâmilten zâkirler ve sazcular işgal eder. Sağ tarafında kalan köşeyi de Bacılar işgal eder. Umumiyetle halka dedenin sol tarafında rehber, erenler ve sıra ile zakirler, sazcular. Sağ tarafında da taçlı bacı ve sıra ile kadınlar. Bunlar bazı yerlerde bir erkek, bir kadın otururlar. Her hangi şekilde olursa olsun kadınlar Nefes söylemeye ve saz çalmaya iştirak ederler ve sema oyununa kalktıkları zaman bir erkek bir kadın olmak üzere sıraya geçerler. Bazı yerlerde ikinci ve üçüncü derecede babalar vardır ki bunlar Pir vekili mürşidin vekili olan dede ile ikinci derece mühim olan rehberden sonra yine talipler üzerinde hakkı murakabesi olan dedelerdir, bu takdirde bunlar dede yanındaki rehberin yanına sıra ile otururlar ve hepsi saz çalar ve Nefes söylerler. Bunlardan sonra Çerağcı, İbrikçi, Sofracı ve ilâahirihi on iki hizmet erenleri otururlar.

Her kesin yeri bellidir, çünkü halkadaki yerler gediklidir. Dedenin bir vazife ve salâhiyeti de her kese gediğince yer vermektir.

Erenler yerlerini doldurdukları zaman yasacı meydanın açılacağını bildirir ve her kesin elbisesini kontrol eder, üstü başı düzülmemiş, çene bağı çözülmemiş olan kadınlar derhal düzünürler. Yasacı: Hep diz gelin, diye

hitap eder, her kes diz çöker, elinde saz olan sazı öper, önüne veya bir kenara vaz'eder, ve diz çöker.

Ayine muhakkak iki saz iştirak eder. Saz olmayan yerlerde -ki bu nadirdir- sazın vazifesini bağlama görür. Derneklerde ikiden az ve on ikiden fazla saz bulunmaz. Çepnilerde ayine on iki saz iştirak etmesi âdet hükmüne girmiştir. Saz çalanlar ekseriya uzun ve kır sakallı ortası sararmış sarkık bıyıklı ihtiyarlardan ve dedelerden ibarettir. Bunlar birçok deyiş ezber bilen âşıklardır. İçlerinde iyi kötü Nefes ve destan inşat edenler de bulunur. Bunlar sema esnasında çiftleri heyecana getirmek hususunda genç sazendelerden daha ateşlidirler. Ayinde neş'eyi artıran her şey makbuldür. Bu sebeple çalgıların tenevvüüne kemana ve saireye rağbet edilir.

Bu suretle hazırlanan meydan dedenin işaretini bekler. Eğer diğer dede ve rehberlerden veya diğer bir mürşidin taliplerinden misafir varsa bunlar dedenin bir yanında oturtulmuştur, dede buna Erenler izin varsa Ayin başlasın der, ondan "eyvallah hak erenler bilir,, cevabını alır ve çırağcıya işaret eder. Meclisin hususiyeti derhal resmiyete inkılâp eder, gözcü vazifesi başına gider.

Ayin içindeki gözcünün vazifesi başka, dışarıdaki gözcüler de başkadır. Bazı yerlerde eğer sünnilerden birinin veya bir jandarmanın ziyareti ihtimali varsa köy etrafındaki yollara lüzumu kadar gözcü konur. Aynı zamanda meydan evinin etrafında iki gözcü bulunur.

Hiç bir korku ve şüphe olmayan bir yerde dahi erkân yerini bulsun diye iki gözcü dışarıda bulunur ki bunların birine bazı yerlerde kapıcı derler.

Dedenin işareti üzerine çerağcı kalkmış ve meydanın ortadan bir az ilerisinde dedenin sağ tarafına doğrukonulmuş olan ve ağaçtan yapılmış bir metro irtifaında sehpa şeklindeki şamdan üzerinde ki kalınca mumu uyarmak üzere şamdanın önünde bulunur.

Bu şamdan bazı yerlerde tunçtan veya bakırdan olduğu gibi, bazı yerlerde müteaddit küçük şamdanlardan ve ya tahta üzerinde mumlardan ibarettir. Bazı yerlerde çerağ âlelâde gaz lâmbalarından ibarettir ve bu lâmba dedenin önüne deyneklenmek için gelenlerin selâmlayabileceği bir yere yani dede ile karşısında dara duranın arasında birinin sağına diğerinin soluna gelmek üzere vaz'edilir. Erkân deyneğinin ve mumların ve sazların vaz'ına mahsus raf olan yerlerde ise takdis edilen çerağ erkân yürütülürken rafa konur.

Çerağcı şamdan karşısına gelince niyaz eder. Ortalığa derhal derin bir sükût ve dinî bir inkiyat hâkim olur. artık ayin başlamış demektir.

Ayinin tasvirine girerken burada yanlış anlaşılmasına mani olmak için ayindeki ilk merasim hakkında muttali olduğum tahalüfleri göstermeye mecburum: Tahtacılarda Ayine süpürge Hayırlısile başlanır. Çepniler ve Romanyadaki Babailer Çerağ uyandırmakla ayine başlıyorlar. Çelebilere merbut olan Aleviler, mıntakalara göre, ayine başlamak hususunda bir birinden ayrılırlar. Bir kısmında ayine dedenin bir gülbankile başlanır.

Çelebilere merbut olan Erzincan dedeleri ve bunlara merbut olan Dersim, Divrik, Malatya ve havalisinde ayine dedenin bir Düvazde imam okumasile başlanır. Bazı yerlerde ise nutuk denilen Nefeslerle Ayin açılır. Bu nutuka bazı yerlerde de Hutbe denir. Bazı yerde meydancı bir gülbank çekmek suretile meydanı açar.

Gerçi bu değişiklikler ehemmiyetsiz ve tali şeylerdir ve ayinin umumî seyrini ihlâl edecek mahiyette değildir. Bununla beraber ayin ve Cem hakkında daha vazih fikir edinmek için bu değişikliklere işaret etmek ve bunların umumî manzarası hakkında mücmel bir fikir vermek zarureti vardır.

Bu hususta yanlış yola düşmüş olmamak için evvelâ Alevilerin mazisi ve hali hakkında tettebbüde bulunanların evveli olarak kabul ettikleri bir kanaati ber taraf etmek lâzımdır.

Bu kanaata göre bütün Türk Aleviliğinin, Anadolu'da ve Rumelide bulunan bütün köy Alevilerinin, tâbi olduğu merkez yalnız Hacı Bektaş Ocağı ve bu ocağıdaki Çelebilerdir.

Zannediliyor ki Hacı Bektaş ocağı ister Fazlı Hurufi ve tâbilerinin tesirile olsun ister Balımsultanın yolu Batniliğe kalp etmesile olsun -ki bunu Şah İsmailin manevî istilâsına karşı bir siyaset meselesi olarak vaz' ediyorlar- Türkiyenin her köşesine Apdallar, Meczuplar ve Erenler göndermek suretile bu tarikatı tevsi etmiştir.

Bu zan amiyane an'anenin ve üsturelerin ilham ettiği sathi telâkkilerin mevlûdudur.

Buna mukabil anılmerkez hareketin bu kadar feyyaz ve derin tesir yapabileceğini kabul edemeyenler bu tevessüün ilelmerkez olduğunu ve zümreler nihayet benliğini Hacı Bektaş ocağında bulduğunu, muhtelif Türk aşiret ve oymaklarının dini ihtiyaçlarını ancak Hacı Bektaş ocağının tatmin ettiğini zannetmişlerdir.

Bu zan Alevilik hakkında etnografik malûmatın fıkdanından ileri gelmiştir.

Elde ettiğim malûmat bu iki zannın da nakıs olduğunu gösterdi ve tahakkuk etti ki Anadolu'da ve Rumelide Aleviliğin merkezi yalnız Hacı Bektaş ocağı değildir. Buralarda bulunan Alevî zümreler içinde Hacı Bektaş ocağını bilmiyenler, ismini işitip medlûlünü anlamayanlar pek çoktur.

Tahtacıların yanın yatır ve Hacı Emirli ocaklarından başka tanıdıkları hiç bir merkez ve Pir yoktur. Bunlar Abdal Musa Sultanı eskidenberi takdis ettikleri halde Hacı Bektaş ocağını pek müahhar bir zamanda öğrenmişlerdir.

Romanyada bir kısım Babailerin el aldıkları merkez seyyidi Battal Gazi civarındaki Şucaittin ocağıdır. Mürşitleri Romanyadan gelip Pir evinden inabe olmadıkça mescut olamaz.

Keza Romanya Babailerinin ve Bulgaristandaki Alevilerden bir kısmının merkezi Bulgaristanda Hasköyde medfun Otman Babadır.

Seyyit Gazi ile Afyon arasında Büyük yayla adlı bir köy vardır. Burada Bulgaristandan gelme Alevi mühacirler meskündür. Bunlara Çelebi Alevileri, Şucaittin ocaklıları, Seyyidi Battaldaki Bektaşî Babası hüül etmeye çalışmışlar ve her biri ret ile mukabele görmüşlerdir.

Bunlar dedelerinin senede bir defa Otman babadaki Pir evinden (son seneler müstesna) geldiğini ve sürelerinin diğer sürelerden ayrı olduğunu bana söylediler.

Keza Çepnilerin dinî merkezleri müstakildir. Bunlar coğrafi tevezzuleri itibarile pek dağınık bir halde bulduklarından bir kaç ocağa ayrılmışlardır.

Bu ocaklardan Balıkesir civarında bulunanlar Hacı Bektaş ismini ve ocağını bilirler. Fakat meselâ Kürtün nahiyesinde Harşit deresi kenarında Tornik ve Şehli... köylerindeki Çepniler Çelebileri değil Hacı Bektaş ismini dahi bilmezler.

Bunların merkezi Şehli karyesindeki ocaklıdır. Ve bunların diğer Alevilerle asla temasları yoktur. Görülüyor ki Alevilerin Rumelide ve Anadolu da muhtelif ve müteaddit merkezleri vardır. Bu noktai nazar bize tarihî menşeler telâkkisinin değişmesini ve tettebbu sahasının yalnız bir cepheden değil en ufak ocaklara varınca bütün merkezlerden takip edilmesini âmirdir.

Artık tarihî menşe meselesinde Hacı Bektaş üzerinde tevakuf ve israra, Fazlı Hurufi ve Balım Sultan tesirlerine büyük mikyasta hisse tefrikine mahal kalmıyor.

• Bundan Alevilik tarihinin tenviri için Türk oymaklarının mühaceretinden evvelki devirlerin tetkikine ve mühaceret devrinde Türklerin müslümanlığa ilk girdikleri zamanlarda geçirdikleri dinî istihalelerin tespitine muhtaç olduğumuzu vazıhan anlıyoruz. Ocakların ve merkezlerin teaddüdü menşe hakkındaki mebadinin tenevvüünü gösterdiği gibi âdap ve merasimin tehalüfü esbabını da izah eder.

Şu halde ayinlerde ve cemde gördüğümüz değişiklikler bizi artık şaşirtmayacaktır.

Bu değişiklikler yukarıda işaret ettiğimiz veçhile ayine başlarken muhtelif manzaralar arzettiği gibi ayinin devamında ve müteakip merasimde de görölmektedir .

Filhakika bazı zümrelerde süpürge merasimi hiç yapılmadığı halde bazılarında çerağ merasiminden sonra, bir kısmında da ayinden son rükün olarak sema'lardan sonra yapılır.

Keza bazı zümrelerde dolular içilmeden ve üçleme yapılmadan ayinde Nefes söylenmez ve saz çalınmaz. Halbuki yukarıda nutuk veya Düvazde imam ile yani Nefeslerle meydan açıldığını gördük.

Keza bazı zümrelerde miraciye faslı yoktur. Bazılarında İbrik merasimi yoktur.

Keza sahip müsahip merasiminde bazı yerlerde Sahip, müsahip, bazılarında müsahibin karısile yatırılır. Bu merasimde kadınların vaziyetleri zümrelere göre değişir.

Keza kadınların Sakilik etmeleri ve doluyu verirken demi bölüşmeleri ve niyazlaşmaları ve sonra çorap, baş örtüsü, entari, yelek gibi şeyleri çıkarmaları bir birine uymaz.

Bunlar bize gösteriyor ki ayinlerde ve yapılan merasimde muhtelif zümrelere ve hatta mıntakalara göre farklar vardır.

Burada bu farkları nazarı dikkate alarak Alevi ayin ve merasimini umumî hatlarla çizmek istiyoruz.

Şunu da kaydedelim ki yukarıda farklarına işaret ettiğimiz eşkâl ve merasimin en ziyade müteammim olanını burada tercih ve diğerlerini kısaca kayıt ile iktifa edeceğiz.

Şu halde ayinin yukarıda gösterdiğimiz beş şeklini sırasile görmeğe başlayabiliriz:

Dernek

"Sohbet,, ten sonra resmî ve umumî mahiyette merasimi ihtiva eden Ayinin dernek namile anıldığını görmüştük.

Dernek dedenin, veya dedenin işareti üzerine zâkirlerden veya vazife sahiplerinden birinin (Nutuk) daha doğrusu (Düvazde imam) okumasile başlar.

Bu Düvazde imam tek olarak okunur. Umumiyetle nefesler gibi bu da sazın iştirakile okunur. Yalnız buna, okuyanın sazından başkası iştirak etmez. Düvazde imam başlayınca her kes bulunduğu yerde kalır ve dinî bir inkiyat ile dinler:

NUTKU ŞAH HATAYI (1)

Hey erenler günahlı oldum.
Medet Şah imdat eyle talibe!..
Aradım günahımı özümde buldum.
Medet Şah imdat eyle talibe!..

Nasirinin destini tuttuğun gibi,
Uhut'ta Muhammede yettiğin gibi;
Başında Ejderhayı yırttığın gibi,
Medet Şah imdat eyle talibe!..

Gelip Kırklar kapusunda çağırın,
Çağırıp ta hem leplerin (2) buyuran,
Kudret lokmasını çekip te veren
Medet Şah imdat eyle talibe.

İrandan Erdebile gideni,
Yemende hırka giyip taç vereni,
Zulmette komasın seni seveni
Medet Şah imdat eyle talibe!..

Âdem atanın suçundan geçtiğin gibi,
Yünusa bir kapı açtığın gibi,
Yüz devin bendini çözdüğün gibi,
Medet Şah imdat eyle talibe!..

Hasan, Hüseyin şır şır kulağımdadır,
İmamı Zeynel, İmamı bakir yanağımdadır,
İmamı Câfer hüsnü Ayeti kucağımdadır.
Medet Şah imdat eyle talibe!..

Musa Kâzım kalemdir, kaştır.
Rıza, Takı, Nakı Askerî çeşmimde yaştır.
Ruh dediğin bir uçar kuştur,
Medet Şah imdat eyle talibe!...

Y. ZİYA

(1) Bu düvazde imam tahtacılar arasında bulduğum nefeslerdendir. Bu gibi nefeslere on iki imamdan bahsettiği için < Duvazde imam > denildiği gibi ayının başlangıcında okunduğundan dolayı da aralarındaki ufak tefek farklılıklara rağmen < Nutuk > denir.

(2) Doğrusu < hemde lebbeyk > olacak.